

SOCIOLOGICAL SCIENCES

SOCIO-PEDAGOGICAL DETERMINANTS OF THE REHABILITATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS IN THE CONTEXT OF THE INCLUSIVE TRANSFORMATION OF SOCIETY

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Natalia Sedova¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-672-0-20>

На сучасному етапі трансформації українського суспільства питання соціальної реабілітації дітей з фізичними обмеженнями здоров'я набуває статусу пріоритетного державного завдання, що зумовлено не лише гуманістичними тенденціями, а й необхідністю реалізації фундаментальних прав людини, закріплених у Конституції України [1, с. 14].

На даний час в усьому світі проходить процес гуманізації суспільних відносин, який визначає нове направлення соціального відношення до людей з обмеженими можливостями, в тім числі і до дітей з фізичними обмеженнями здоров'я. Створення оптимальних умов успішного розвитку дитини, її виховання, навчання, соціальної реабілітації, адаптації і інтеграції відносять до числа найважливіших соціальних завдань в усіх розвинутих країнах. Разом з тим, очевидно залишається проблема соціального виключення дітей з фізичними обмеженнями здоров'я, як специфічного елементу соціальної культури суспільства, набуваючи особливий зміст в Україні в умовах економічної кризи, дезінтеграції соціальних інститутів і соціальних систем. Гострота цієї проблеми зумовлена, з однієї сторони, зростанням кількості дітей з фізичними обмеженнями здоров'я, з іншої – незадовільним функціонуванням системи їх соціальної підтримки.

Статистичні дані останніх років демонструють складну динаміку: станом на початок 2020-х років в Україні було офіційно зареєстровано понад 163,9 тисячі дітей з особливими потребами. Проте сучасні реалії,

¹ Central Ukrainian Institute of Human Development, Ukraine

пов'язані з тривалою повномасштабною агресією проти України, внесли радикальні корективи в цю статистику та характер проблеми.

Сьогодні категорія дітей з функціональними обмеженнями стрімко поповнюється за рахунок осіб, які отримали мінно-вибухові травми, психологічні декомпенсації внаслідок постійних обстрілів та соціальну дезадаптацію через внутрішнє переміщення. В існуючих екстремальних умовах соціальна реабілітація має розглядатися не просто як медична маніпуляція, а як глобальна стратегія виживання та відновлення людського капіталу держави.

Означена тенденція зумовлена комплексом детермінант, серед яких ключове місце посідають погіршення екологічного та психологічного фону, зниження загального рівня матеріального добробуту родин, що часто призводить до їх потрапляння у категорію малозабезпечених [2, с. 99], а також недостатня ефективність існуючої системи медико-соціального забезпечення. У цьому контексті соціальна реабілітація має розглядатися як глобальна стратегія суспільства щодо відновлення соціальної суб'єктності дитини та забезпечення її рівноправної участі у житті громади.

Теоретичне осмислення змісту соціальної реабілітації дозволяє визначити її як складну, динамічну систему заходів, спрямованих на відновлення втрачених суспільних зв'язків. У працях Л. Тюпі та І. Іванової наголошується, що реабілітаційний процес є цілеспрямованою діяльністю, де під фаховим керівництвом реалізуються тактичні кроки для досягнення стратегічної мети – повної інтеграції особистості в соціум [6, с. 247].

Важливою відмінністю соціально-реабілітаційної роботи від суто педагогічного впливу є її орієнтація на попередню глибоку діагностику реабілітаційного потенціалу дитини. Як зазначає А. Й. Капська, ефективність будь-якого втручання прямо залежить від гармонійного поєднання медичних, психологічних та педагогічних чинників, що дозволяє впливати на якість життя дитини в цілому [3, с. 114].

Ефективність відновлення життєдіяльності безпосередньо корелює з комплексністю підходу. Л. О. Ханзерук звертає увагу на те, що психологічна складова реабілітації повинна бути першочергово спрямована на подолання внутрішньої деструктивної тріади: тривоги, страху та невпевненості у власних силах, що є критичним для дітей з обмеженнями життєдіяльності [10, с. 145].

Паралельно з цим має розвиватися педагогічна реабілітація, яку в українській науковій школі, зокрема у працях М. П. Васильєвої, розглядають як процес не лише навчання, а й засвоєння

фундаментального соціального досвіду та етичних норм, адаптованих до індивідуальних можливостей дитини [5, с. 212].

Кінцевим продуктом цієї діяльності стає соціальна адаптація. У межах соціальної моделі, яку детально аналізує В. І. Ляшенко, інвалідність розглядається як форма соціального пригнічення, що виникає внаслідок інституційної сепарації та дискримінації [9, с. 91]. Для України сьогодні це означає необхідність відбудови міст за принципами універсального дизайну.

Ключову роль у цьому процесі відіграє сім'я. Соціальна педагогіка, згідно з концепціями О. В. Безпалько, розглядає роботу з батьками як напрям, що включає їхнє навчання методам корекції та залучення до безпосередньої реабілітаційної діяльності, оскільки лише стабільне сімейне середовище здатне забезпечити тривалий позитивний ефект [8, с. 49].

Невід'ємним інструментом сучасної реабілітації є інклюзивна освіта. Як стверджує А. А. Колупаєва, справжня інклюзія передбачає не лише фізичне перебування дитини в класі, а й повну перебудову освітнього процесу з метою усунення будь-яких психологічних та організаційних перешкод [4, с. 158].

Висновки

Узагальнюючи вищевикладене, слід констатувати, що успішність соціальної реабілітації дітей з функціональними обмеженнями здоров'я в сучасній Україні залежить від здатності держави інтегрувати принципи безбар'єрності в усі сфери суспільного буття. Гіпотеза про необхідність системного впливу не лише на дитину, а й на соціокультурне середовище, отримала нове підтвердження в умовах воєнного стану: сьогодні реабілітація стає не лише гуманітарним питанням, а й елементом національної стійкості. Процес відновлення життєдіяльності дітей має базуватися на принципах раннього втручання, міждисциплінарної взаємодії та максимального наближення послуг до місця перебування сім'ї, що особливо важливо для внутрішньо переміщених осіб.

Перспективними напрямками подальших досліджень та практичних впроваджень є розвиток телереабілітації, що дозволить забезпечити безперервність допомоги в умовах обмеженого доступу до спеціалізованих центрів. Також критично необхідним є впровадження програм психологічної декомпресії не лише для дітей, а й для їхніх батьків, оскільки реабілітаційний потенціал сім'ї безпосередньо залежить від її емоційного ресурсу. Для зміни суспільної думки, яка все ще балансує між жалостю та байдужістю, необхідно масштабувати просвітницьку роботу через цифрові медіа, формуючи образ дитини з інвалідністю як активного та перспективного члена громади. Нарешті,

державна політика має орієнтуватися на фінансове стимулювання інклюзивних ініціатив у територіальних громадах та залучення міжнародного досвіду у сфері протезування та психосоціальної підтримки, що дозволить перетворити виклики сьогодення на фундамент для створення дійсно інклюзивного майбутнього України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 11.02.2024).
2. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 № 1768-III. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 44.
3. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2005. 400 с.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
5. Васильєва М. П. Теорія і практика професійно-педагогічної підготовки вчителя : навч. посіб. Харків : Нове слово, 2003. 250 с.
6. Тюття Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 574 с.
7. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 11.02.2024).
8. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : Логос, 2003. 134 с.
9. Ляшенко В. І. Соціально-педагогічна реабілітація дітей з обмеженими функціональними можливостями : дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2004. 210 с.
10. Ханзерук Л. О. Психолого-педагогічні основи соціальної реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності : навч.-метод. посіб. Київ : КНПУ, 2011. 180 с.